

NAŠI NARODNI ORNAMEN TI.

I.

Zbirka starih vezova nije nipošto mrtvi posjed, nego je živi organizam, koji govori razumljivim jezikom. Svaki od naših narodnih tekstila ima svoju istoriju i za čovjeka, koji se bolje u njih uživi, imadu oni zaista čudan čar, koji izazivlje poštovanje. Koliko je u njih upleteno i uvezeno zanosa, vizija, čeznuća, sanja, vjerovanja, poetičkoga ganuća, uspomena, blagoslova, pa i — kletve? Sve je to danas prošlo, a čovjek stojeći kraj tih slika iz narodnoga života, mora da misli poput Hamleta kraj lubanje ludjaka: „Bijedni Yoricku! Gdje su sada tvoje šale, tvoje pjesme, tvoje domisllice, koje su tolike ljude razveselile...?” Ima ih, koji vele, da su linije naših ornamenata ukočene. To vele neki naši nadrimudrijaši. A što veli tudjin? ... „Und doch liegt auch in dieser starren Symmetrie keine ungraziöse Steifheit, im Gegenteil auch die eckige Linie und Bewegung ist durchaus ästhetisch.” (Br. A. Wien). („A ipak ne leži ni u toj ukočenoj simetriji negraciozna hladnoća, nego naprotiv i uglasta crta i kretnja posve je estetska.”) (Bruck Auffenberg, poznata njemačka poznavalica vezova.)

U doba od smrti Mozartove, pa do bečkog kongresa zanose se za naše vezove (baš kao i danas opet) aristokratkinje cijelog svijeta, koje se skupljaju u Beču, u salonu grofice Thun, Kinsky, Richelieu, Polignac, Baudreil i drugih. Poznato je, da je onda u Beču boravilo mnogo emigranata, a i Slavena i da je kulturna slika onih dana vrlo sjajna. Njegovala se tada mnogo glazba, slikarstvo i umjetnički vez. Oglašena francuska slikarica Madame Lebrun opisuje nam živo one sjajne dane u svojim poznatim „Souvenirs”. „Odlično društvo — veli ona — sastaje se vrlo često, da muzicira, a lijepih gospodja ima toliko, kao nigdje na svijetu! Pa što rade? Većina ženskih gostiju donosi na ove zabave i svoj rad. Posjedaju okolo velika stola i vezu”. Vrlo često konsultiraju i slikaricu Lebrun u izboru boja i u skladu finijega „šatiranja” (veza „bojom u boju”). A znamo, da najbolje društvo Beča i Pariza bijaše onda posve jednako. Kolika razlika danas? Gdje bi naše dame nosile vezove na svoje „žurove”, klubove, „Five o clock-e”, „Theeabende”, Matinée, koncerte i svima nalik sastanke? ! Slikarica Lebrun veli: „Onda se je vrlo mnogo radilo, makar da su te porodice posjedovale kolosalne imetke, ali raditi ručni rad bijaše

dika. Pače i u dvorskom kazalištu¹ vidjelo se mnogo dama u ložama, gdje vezu ili pletu (među njima i krasnu groficu Kinsky). One su te modne radove izradjivale katkad i za siromahe. A bijaše to vrlo lijepo gledati, jer su baš najmladje i najljepše dame najmarljivije radile. A bijahu tako vješte, da su uz posao mogle i duhovito čevrljati, smiješiti se i provoditi se vrlo dobro. Radile su brzo i mnogo! Pariškinja slikarica čudi se doduše tome običaju; ali ju to vrlo ushićuje... A danas? Naše neke rodoljubne Hrvatice o narodnom vezu ni govoriti ne mare, jer misle, da je to premalo „učeno” i premalo „naobraženo”. A da same vezu? To je plebejski, naivno „prosto”, „neduhovito”, to nije „šik” — misle mnoge i kupuju — gotovi kupovni vez! Poznato je, da kupovni vez, makar on na oči bio i fin i skupocjen, ipak nikada nije onakova dragocjenost kao rukom radjen vez. Naš narodni vez odgovara svim zakonima ljepote. Kamo sreće, kamo drage sreće, da mi to već jednom razumijemo!

Uz ovu svoju studiju donosim nekoliko originalnih, nigdje još ne štampanih, slika. Slika prva iznosi krasno narodno odijelo dječaka, vrlo starinsko, skupocjeno, a kao stvoreno da prikaže dražest djeteta i ponos Slavenstva, kao i slika druga, koja donosi sliku žene u narodnom, vrlo umjetnički vezenom odijelu. Pohvalno je, da se naše učiteljice rado bave izradjivanjem narodnih ornamenata. Slike, koje ovdje iznosim, crtale su dvije odlične učiteljice i to: Gosp. Jelka Miš iz Dubrovnika i gosp. Krista Gjordjevićeva iz Sarajeva. Čast im i hvala! Njihovih crtarija i slika poslala sam širom svijeta i svud su one našle priznanja, naročito kod profesora George Luqueta iz Douai-a u sjevernoj Francuskoj, kod gosp. slikarice Nettie Huxley-Roller u Londonu, kod gosp. dra. Fridrika Kraussa u Beču, kod gosp. dra. J. Erdeljanovića u Beogradu, kod gosp. Gise Berger u Aleksandriji (Egipat) i t. d. Ko bi nabrojio imena svih onih, koji se dive našoj narodnoj Vili.

Od naše narodne vezilje učile su i moderne vezilačke umjetnice mnogo, pa Njemice eno same vele: „Es erwachte in ihnen die Lust an neuen noch ungehörten Farbenakkorden, an neuen, noch nicht

¹ Rickard Wallaschek: „Geschichte der Wiener Hofoper” Erstes Doppelheft, 4. Band. „Theater Wiens”. Verlag der Gesellschaft für vervielfältigende Kunst.

edierten Effekten. Keck dellt die südslavische Bäuerin Blau und Grün, Gelb und Rot zu Farbensprühenden Bukets zusammen. Gewiss vom sogenannten modernen Kolorismus ist sie noch weit entfernt, denn dieser, mit seiner Lehre von den Tonwerten baut auf einer klaren Erkenntnis sich auf, während der Südslavische in mehr tändelndem Spiel seinem sinnlichen Farbeninstinkt folgte. Gleichwol versteht man, dass ihre lustige Farbenkunst (n. pr. peče iz god. 1804.—1830. u okolini Siska (vidi muzej u Zagrebu i izložba „Srpske žene“ u Pragu) die südslavische Stickerin zu einer faszinierenden Erscheinung für viele Moderne machte. Was an diesen modernen und modernsten Stickereien bewundert wird, war dem Farbenschatz Kroatiens und Serbiens entnommen.”

Naši se narodni ornamenti ističu nekim osobitim mirom. Taj je psihički mir i u gestama južne Slavenke starijega doba, kada ona obavlja kakve svečane ceremonije: svadbe, krštenja, zaruka, pira, prisege i t. d. Taj je otmjeni mir prešao i u narodne ornamente. Naše današnje kretnje n. pr. razlikuju se od kretanja naših predja, kao što se razlikuju geste rokoko-a od gesta baroka, a geste visokog renesansa od gotike. Ta se razlika vidi i u rukopisu i u narodnoj ornamentici, koja je takodjer neka vrsta rukopisa jednog čitavog naroda, jedne čitave epohe. Koloristički efekti narodnih zašaraka ne smetaju taj zasebni, poetičko-slatki mir ornamenta.

Naša narodna vezilja, koja je svoje svile i vune sama bojila, upoznala je tom zgodom bezbrojne varietete iste osnovne boje, koje obično oko ne može tako lako da ujamgi. Zato je ona umjela ove valute tonova po simfoničkim zakonima redati, bez da je bila posve svjesna onoga, što radi. Došla je do kolorističkih harmonija od tako apartnog čara, kao što ih škala modernih vezilja onog doba nije znala. Boje, koje su se ljuto borile i vikale jedna na drugu tako, da su ih ove moderne vezilje zvale „schreiende Farben“, te iste boje pirlitala je naša narodna vezilja jedne uz druge u najfinijim „valeurs“ i uz posve mirno blagoglasje, n. pr. na bezove, ćilime i na odijelo. Tu boje sjaju i gore nekud kao iz nutrine svoje, a ipak se nad čitavim poslom razlijeva neki blagi, gobelinski mir. Gledajte samo kako južna Slavenka (n. pr. u Konavljju) „riskira“ gotovo smjele i prividno „posve nemoguće“ kombinacije! A ipak se ove ne doimlju žarko, šareno i oštro, nego se stapaju u deliciozne akorde! Naša narodna vezilja dobro znade, da n. pr. žuta boja samo u jednoj niansi može da se složi sa crvenom; dočim druga niansa iste (žute) boje ne može nikako da se podu-

dari sa ovom crvenom. A posve druga niansa žute boje treba, da se stavi uz modru boju i t. d. Zašto to? To se dakako ne da riječima kazati, jer i pošljednje finese optičkih dojmova ne možemo, da stignemo govorom našim. Ali kako je važne kolorističke skladove iznijela naša narodna vezilja, vidi se iz činjenice, „dass alle die Farbenzusammenstellungen, die heute in der Ausstattung unserer Zimmer oder bei der Toilette der Damen beliebt sind, erst möglich wurden, nachdem das Vokabulär dafür von der einfachen südslavischen Stickerin geschaffen war“. kako kaže bespristrani tudji poznavalac (M. Diwaldt).

Danas i Francuz veli: „Car nous voulons la nuance encore, pas la couleur, rien que la nuance.“ Danas, kad se sjetimo, kakav bučni koloristički bum-bum dižu njemački slikari, tkачi i vezilje, a sve to u narodno-dekorativnu svrhu, onda tek potpuno osjećamo, koliko je kultivirana, fina ukusa u lijepim, zdravim i svježim starijim radovima naše narodne vezilje (mnogi od novijih — na žalost — degenerišu, t. j. unose neukus u suvišno šarenilo, vidi srijemske pregače i ćilimi n. pr.).

Psihološki „milieu“, u kome su se radjali zasebno lijepi naši ornamenti bez sumnje, da je neiskazano pun čara za nas najmladje iz velike porodice Sveslovenstva. To se posve jasno vidi osobito na marami Hrvatice kao i na čitavom njezinom odijelu (vidi sliku).

Vezilačku umjetnost svih Slavena ne smijemo posmatrati kao neki od ostalih narodnih kulturnih pojava izolirani narodni posjed, kojim su se veselili samo neki izabranici naroda. Ne. Iz nje na dvor, a i u nju unutra vode nebrojene nitke, koje ju vežu sa svakovrsnima, pače možemo reći sa svima narodnim duševnim težnjama kroz sve istorične epohe. Narodna pjesma očituje nam tu pojavu na mnogo mjesta.

Dražesno je, kada n. pr. momak iz Krajine, „krvave haljine“, milo piše djevojci:

Plavo nebo — zlatno sunce šeće
Pozdravljam te, moje milo cv'jeće.

A cura mu onda pošalje čevrmu (naramicu) od šehrije (bijela platna fina) sa zlato-vezenim suncem i plavom okolicom i jagluk od cvijeća.

Ako mu ne vjeruje, veze obično kutijice male i mrke, a to znači:

„Nije vjere u junaka
Ni vedrine u oblaka“.

Ako je momak vrlo ašik, šalje čevrmu i poruku:

„Ovaj selam (pozdrav) u tvoj dvor
Molim brzo odgovor.“

Odgovor je i opet kakov ljubavni jaglučić. Čitala sam kod bosanskih žena mnogu takovu umiljatu ljubavnu prepisku, gdje već sada „razglednice” i „pisma” zamjenjuju stare poruke pomoću čevrma i jagluka iz doba, kada je bilo više poezije, a možda i više sreće u srcima tih dobrih ljudi.

II.

Vrlo je žalosno, da naše žene više ne mare toliko kao prije tkati ni vesti. Veći dio našega naroda bavi se obradivanjem zemlje, dakle poslom, koji je vezan na izvjesno doba godine. Po tome jedno vrijeme narodna radna snaga miruje, ne privredjuje ništa ili samo onoliko, koliko joj je potrebno, da vrlo primitivno podmiri svoje potrebe. Ako seljanka u takovim prilikama još za gotove novce kupuje svoje odijelo i nakit, umjesto da ga sama izradjuje, onda stoji: da naša seljanka manje privredjuje nego što iznose njezine potrebe. Ona dakle radi s deficitom. Ovaj deficit štetno utječe na privredno kretanje čitavog naroda. Takav narod mora propasti, ako to skoro ne uvidi. A kako je lako stvoriti prilike, da ženske privredjuju više, nego što im potrebe iznose! Kako bi se drugi narodi znali koristiti takovim narodnim talentom!

Lako je našoj ženi stvoriti izvore zarade u našoj sredini, u vlastitoj kući, njegujući divnu našu vezilačku umjetnost.

Moda raskućuje mnoge naše krajeve, osobito Srijem, Bačku i Banat, gdje žene imaju više „svetaca no u godini dana”, t. j. praznika, kada ne rade. Tu kažu: „Ponedionik - zapodionik. Utorak - poduporak. Sreda ne preda. Četvrtak - nevrtač. Petak - ženski svetak. Subota - nedeljina sestrice. Nedelja — to i lud zna, da se ne radi!” Tu je postala i poslovice: „Malo radi, a mnogo kradi!” Tu žene podkrađaju svoje muževe i prodaju zlatno žito u bescjenu, a krpe i rite kod seoskog trgovca „modnih artikla”. Mnogo bolje nije ni u Dalmaciji i Bosni. Nekad je momak cjenio djevojku samo, ako je bila „rukata”. Danas mu žali-bože „moda” imponira¹, a što je „staro” zabacuje.

¹ Naše stare crkve imaju krasnih narodnih marama (dobivenih na dar) u svome posjedu, ali na žalost ne čuvaju ih. Sarajevska stara srpska crkva imala je n. pr. prije više godina pun sanduk „jagluka”, pa kad im ponudih, da to blago (besplatno) sredim i pobilježim, opišem i iznesem na javu, odbiše me, jer da žene ne smiju da diraju u crkvene poslove. Tako će se ti krasni spomenici narodne vezilačke umjetnosti raznijeti, pogubiti i nitko za to ne zna, nitko pita. Eto, a sve je to kriva nehatost i neljubav naša spram narodnog blaga našeg!

Kad sam poslije nekoliko godina opet došla u muzej kod stare sarajevske srpske crkve, onih marama i jagluka nije više bilo. Podvornik nije o njima ništa znao — ili nije htio da zna: „potrošile se!” — reče lakonski. I na mnogo drugih mjesta našla sam takov nehaj spram naših narodnih radova.

Nekad se je u gornjoj Dalmaciji (Zab. V. Planetov) pjevalo:

Ja sam sebi curu isprosio
U Novome, Novljanu djevojku,
Od tebe je rukom rukatija,
Od tebe je kosom kosatija,

Tanka struka, a visoka kipa
Krasna veza i, od sebe lipa!

Ili:

Žaproši mi Maru jaranicu
Više će mi ruha, donijeti, (Sarajke)
Nego druge tri joj druge mlade.

A u Mostaru muško, kad ženskom hoće da omili i da mu se udvori, kad se sa zavadjenom ženom hoće da izmiri, onda pjeva:

„Nemoj, ženo, mene biti
Pomoć ću ti uvoditi
I u brdo i u niti!

Time želi pokazati, koliko cijeni njezin ženski rukorad, njezino milovanje.

Vez je za valjanu ženu „prva dika”. Kad curu ukradu Cigani, prvo joj je što jauče:

„Jao meni, tanki prsti,
Kome ćete tanko presti?
Ni po dvoru, ni sokaku,
Već ciganskom padalištu.”

Naši aristokrati cijenili su u staro doba veoma narodni posao svake ruke.

U knjizi „Posljednji Zrinjski i Frankopani” izdanje „Maticе Hrvatske” za god. 1908.) ima na str. 151. u članku dra. Rudolfa Horvata („Zatoč Zrinjskih i Frankopana”) slika nošnje iz posjeda Jelene Zrinjske. Vezena je vrlo fino i ukusno i pokazuje krasne naše narodne ornamente, a tako i njezina kutija za nakit (slika na str. 153) kovani posao², nalik onome, kakov je na pāsu, na slici, koju uz ovu radnju donosim (slika djeteta u narodnoj nošnji iz Like).

U knjizi „Sibila” ili knjiga Gatalica Katarine Zrinjske (članak prof. Cherubina Šegvića, str. 213.) ma potpis markizice i grofice Katarine Frankopan Zrinjske na nutrašnjoj strani korica i uz taj potpis nacrtala je sama grofica dva vrlo lijepa narodna ornamenta (ista kakva često nalazimo po našim starim tekstilima iz 17. i 18. vijeka). Uz ove ornamente naslikana je i desna ispružena ruka, zatim dva para očiju jedan povrh drugoga, pa slovo W.

² Sve one slike uzete su iz svečanoga magjarskoga spomen-spisa: „Rakoczy-album” (Budimpešta 1906.), a izradjene su po originalima, samo je žaliti, da te slike nijesu najprije ugledale svijet u kojoj hrvatskoj knjizi.

Pod ovim je crta, a pod crtom pisme S, dva srca i opet SSS. Ovo su gatački znakovi, gotovo su isti kakvi se i danas nalaze po vezenim zapisima u Bosni i Hercegovini. To su znakovi za vraćanje u ljubav i u ljubavnom uživanju, o kome je i u ovoj gatalici ponajviše govor (SSS i W znači virgin. sanct. — Ime Marijino, tri put sveto).

Po slikama gospodja i gospode iz slavnihi porodica Zrinjskih i Frankopana, koje ova knjiga donosi vidimo kraj i bogastvo tadanjega odijela, koje je i podrobnije opisano u istoj knjizi prigodom popisa onih stvari, koje su odnešene i otete slavnoj porodici za sekvestar dobara, te se sada neke čuvaju u bečkoj novoj riznici.

U crkvi Sv. Mihajla u Bečkom Novom Mjestu nadjoše god. 1802. (jer je crkva već onda bila porušljiva, pa su ju htjeli pretvoriti u žitnicu) uz okosnice grofa Zrinskog i Frankopana (ondje ubijenih zbog tobožnje veleizdaje i urote) mnogo srebrenih puceta sa dolama, a uz nje i jedan zlatom izvezeni svileni rubac (kao onaj na slici 1. uz ovu radnju) s tri pismena P. C. Z. (Petrus Comes Zrini). Zlatom izvezenim ovim rupcem svezao si je grof Zrinski oči, kad su ga ubili. Neki od tih predmeta došli su u narodni muzej u Budimpeštu i u muzej u Bečkom Novom Mjestu, samo za rubac ne zna se, gdje je. Najprije su i njega ostavili u muzeju u Wienerneustadt. Ali odavle ga najednoč nestade. Poslije ga nadjoše — na smetištu. Opet ga spremiše, ali je opet ukraden. Vidi se kako su čuvali takove stvari čestiti naši — Njemci! Očevidno nijesu to bili estetičari....

III.

Najmiliji je narodni ornament: cvijet i list. Taj naša narodna vezilja veze u bezbroj raznih varijanata.

Promatramo li divno i opsežno polje naše vezilačke flore, ne moramo li se upitati: kako to, da se je baš ono ovoliko razgranalo, dočim se kod drugih grana lijepe umjetnosti to ne opaža, n. pr. kod kiparstva, slikarstva i t. d.? Što ga je uvjetovalo, pomagalo, podržavalo? Prije svega: 1. važna uloga, koju je žena imala u životu starih Slavena. Žene bile su veliki izvori blagostanja. Veliki dio poljskoga i kućnoga rada njima pripada. Time se objašnjava, što se kod većine staroslavenskih plemena do u dan današnji držalo, da mladoženja roditeljima djevojke daje darove čim ona odlazi u njegovu kuću bez miraza, pa i ako je iz bogate kuće. Jedino što donese: njezin je rukorad.

2. Komunizam, u kome su naši stari živjeli. Mnogi od njih morali su često seliti, često porad krvavih vojna napuštati domaće ognjište, pa za to pojedine porodice nijesu ni mogle skupiti veliko blago ma koje vrsti, jer se pri čestom seljakanju malo šta može nositi. Živjeli su u zadruzi a sav im imetak bijaše zajednički. Samo: nakiti (vezovi, tkanine), odijelo i lijepo oružje bijaše lična imovina. Zato je ovome svaki posvetio sve svoje milovanje, svu ambiciju i pažnju.

3. Adeti i narodni običaji. Rastrojena i raseljena slavenska plemena držala su se ipak vazda u nekoj cjelini, po kojoj su se odvajala od drugih naroda. Vezale su ih zajedničke uspomene i zajedničke navike. U narodnim vezilačkim ornamentima imala su sva ta plemena kao neko zajedničko slikovno pismo, koje su svi razumjeli i ljubili. Narodna vezilja, koja veze ornament, primljen od svoje majke, uštedjuje veliku količinu snage i razmišljanja, što bi ga morala vazda utrošiti u svoj posao, kad bi način svoga rada samostalno određivala. Pošto svaka vezilja zna, koji će vez u izvjesnom slučaju raditi, to običaji i navike u tome vidu daju egzistenciju narodne izrade veliku mjeru pouzdanosti i harmonije. Oni štite napredak narodne umjetnosti od tudjinske natruhe, koja nije od koristi, a primaju i sankcionišu svaki novi utjecaj, koji pogoduje ovome radu. Moć okamenjenih narodnih predanja bila je za to tako jaka, da ju ništa nije moglo pomesti u poslu. Unutrašnji život narodne ornamentike kretao se je pravilno između konservativnih i naprednih sila t. j. rezultantom tih sila. Obe vrste ovih sila popunjavale su se uzajamno i održale su ravnotežu, za to je napredak naše starije vezilačke umjetnosti koracao mirno i bez divljih izdanaka, kakvima na žalost obiluje u najnovije vrijeme.

Za ispitivače su narodni običaji i zbog toga od značaja, što se pojavljuju kao ne vazda razumljivi ostanci ranijeg kulturnog stanja (Vidi moju radnju: „Srpski vez i tekstilna ornamentika”, odsjek: O narodnom gatanju uz vezove i odijelo¹). Naše lijepe djevojke rado pjevaju o svojim krasnim vezovima i u pjesmi ispredjuju sebe sad sa „cvijetom” sad sa „dibom” (finom tkaninom od svile), pa sa „uvehlom jabukom” ili „karanfilom” i t. d., a njihova braća i drugovi to su im: „zlatom” na jumaku ili im je bratac mili „dušek vezen” ili „šarovita grana”, pa, i „gondje” milo....

¹ Izdanje: „Matica srpske” 1907.

Cura veli u narodnoj pjesmi :

Ja sam tvoja na tabaku diba
Nijesam diba već sam cura lipa,
Nijesam skupa : hiljadu dukata,
Kupi dragi, ako ti je drago
Ako ne ćeš baš kako ti drago !
Ima jošte gore nelomljene
I gospode mlade neženjene
Dibi će se terzi-baša naći
I meni će moj sudjenik doći.

A nježno je i kad pjeva :

Ja bih dragom vezak načinila
Ja bih dragom itbar učinila,
Izvezla mu dušek miroduha,
Mečala mu jastuk karanfila
Pokrila ga granom fasligjana,
Okolo njega bi vodu navratila
Nek ne more spavat ni sanjati
Od zadaha lista miloduha
Od mirisa rumen-karanfila
Od treptenja grane fasligjana
I od hlada studene vodice
Dok on moje ne oblubi lice.

Vezeni jagluci, zlato u vezu, sumbuli vezeni
i drugo cvijeće, to je obično najmiliji predmet narodne pjesme, pa i narodnom vezu :

Šećer Salko, na jumaku¹ zlato,
Cvatu li ti u bašći sumbuli?
Pjevaju li u njima bulbuli?
Dodj' doveće, lijepa djevojko,
Dodj' doveće b'jelu dvoru mome,
Pa pred sabah poslušaj bulbule
A u jutru oberi sumbule,
I odnesi vezene jagluke.

Odnijeti „jagluke“ znači zavjeriti se vjernim osjećajem, koji ne vara.

Žalostiva je pjesma, koju pjeva djevojka, koja rado veze „uvehle jabuke“ na svojim zlatnim maramicama :

Gongji Mehi knjiga dohodaše
I uz knjigu uvehla jabuka.
„Što to tebi uvehla jabuka?
„To je moje oblubljeno zlato
„Što je lani dali za nedraga“.
Često meni sitnu knjigu sprema
I uz knjigu uvehlu jabuku.
O Mehmede tri žalosti moje
Jedna žalost, crne oči tvoje
Druga žalost, gdje se rastadosmo,
Treća žalost, gdje mi sudjen ne bi

Gdje se mlada udah za nedraga
Sa nedragim i sina rodila
Od jada mu ime tvoje dala
Od jada ti sitnu knjigu spremam
I u knjigu šarovitu granu
I uz knjigu uvehlu jabuku.
Hajde sine ne bilo ti babe,
Već t' ostala majka udovica
Pa s' udala za prvog sevdaha.
Od jada ti mahramicu vezem
Na mahrami uvehlu jabuku.

Iz opširnih narodnih pjesama, punih ljubavi i ponosa za narodne vezove vidi se, da je kod mnogih od tih vezova i momak sudjelovao, svojim prisućem pjesmom, šalom, dobačenom kojom milom riječi ili nazivom. Vidi se, da se momak u tudjini hvali i diči sa ovakovim opisima, jer su ti opisi dokaz, da je on iz „pune kuće“, da je od „dobra soja“, da je on „čistunac“, „sojević“, „koljenović“. Vezenje i šivanje ne računa se u našega svijeta iz onog doba kao „tegoban rad“, nego obično kao narodna poezija, kao mili luksus. — Dani, kad se je vezlo to su blagdani, dani svečani, dani djelovanja. Udate žene ne bi više vezle. Kad dodju djeca i brige, onda se „dižu djeđjevi“. „Kome je Bog dao“, da može sjediti uz vezove, znak je, da je „u dobru“. Za to i danas kad pitaš djecu iz otmenijih bosanskih kuća : „Što ti radi sela?“ Ona će odgovoriti : „Eno je — veze!“ To će ti reći i ako nije istina. Tako su ju naučili kod kuće. Samo da se hvali i kuća i seja ! To će reći i za „seju“, koja nikad ne veze, koja za vez i ne mari, nego već okreće glavu k modi. To će reći, jer je tako ostalo iz starine. Paradna fraza ! Renomierphrase !

U najvećoj žalosti tješe se cure time, ako imadu „dosta ruha“. Sirotici Ani, kćeri Petra kralja (iz nar. pjes.) umre majka, a robinje ju tješe :

Muč' ne viči, naša gospojice.
Ako ti je i umrla majka,
Dosta ti je ruha ostavila :
Tri sanduka b'jela boščaluka
I četiri svilenih košulja !

(Mostar 1903.)

U jagluk, šamiju, čevrmu, zamataju najveće svetinje, spise i pisma. — U priči „Ibiš-aga“ od Stevana Sremca, sretni kupac Stavrija umotava „tapiju“ (iz suda, kupovnicu kuće) u ženinu „pembešamiju“, a u „Kraši“ Tadije Kostića, sirota ne-ljubljena žena odmah znade, da joj je čovjek zavolio drugu, kada „jednom donese nečiji jagluk nov i lepo izvezen“ Većih dokaza ne treba ! To je

¹ Jumak = klupko, gdje se mota zlatna žica za vez.

najsigurniji „corpus delicti“ po narodnom vjeronjanju i adetu.

U Ključu imala sam malu prijateljicu, vrlo lijepu djevojku Anaju. Jednoč je dala vezen jagluk svome jaranu. Ne dugo za tim našla sam je u bašći gdje se guši u suzama.

„Što je Andjo golubice?“

„Moj je jagluk u Boje!“ vrisnu cura ko da joj je srce puklo. Boja, seoska namiguša, premamila jarana i on joj dao Andjin jagluk. Sad sam znala svu tragediju Andjine nevine mlade duše po onoj:

„O jadi, jadi, jadi,
Rastalo se dvoje mladi!“

Alibeg iz Stare Srbije, dobi čevru od cure, pa kad ona poslije umrije, a on čevru ugleda, vazda bi tad:

Begovo se srce raskipilo
Od žalosti za starim sevdakom.

Maramica vezena od mile ruke — imal' milije uspomene? Tome za volju čak i kaludjer pjeva:

Porubi mi mila moja sele
Četir' ove maramice bele.

U sjevernih Slavena, još za vremena poganskih, pokapali su najodličnije knjeginje i vojvotkinje na ovaj način: Tijelo u lijes položiše, odjeveno u najljepše vezove, a „w prawa rēke dano klēbek nici, w lewa kilka igiet, aby, gdy sję jej szaty psuć zacznę miala je czem napravić“ („u desnu ruku staviše klupče niti, u lijevu nekoliko igala, da bi, kad joj se haljine razdru, mogla da ih posašiva). (Bernat: *Corka Lezdejki*. Tarnow str. 1881 Tom./ Kod spro voda plakale bi naricaljke, baš kao što plaču i kod tužnih Slavena još i dan danas, hvalile bi vještinu u rkanju i vezu u pokojnice, njezino krasno odijelo i ruho, a onda bi svojta bacala u grob vezene marame, odijelo, nakit i sve što je pokojnica za života najviše ljubila. Običaj i danas očuvan u mnogih Slavena, pa o njem govori i Dr. Franjo Kretz (Slovačke Čepce) u svom českom krasnom djelu o slovačkim divno vezanim ženskim kapama.

Lijepo je pratiti i proučavati narodne običaje. Oni nam otvaraju nove vidike u narodnu psihu i daju nam nove pravce za razumijevanje i za izradjivanje naših modernih tekstila. I od današnjih srpskih i hrvatskih dekorativnih marama, ručnika i ćilima moramo tražiti ono, što moderni estete od svake umjetničke izrade traže: „Dass sie die nationale Vergangenheit, die stilvolle Schönheit versunkener Epochen feiern, dass sie an der Sonne unserer alten slavischen Kulturen sich erwärmen“.

U našim dekorativnim maramama i kapama imamo mi nešto specijalno narodno, nešto svoje. pa za to treba, da se i vezovi, koje upotrebljujemo za te predmete, hrane od krvi i života predjašnjih slavnihi istoričkih epocha. U ornamentima krije se neocjenjivo blago, koje kao ukleto i začarano čeka samo viline ruke, vješte moderne vezilje, da ga otkriju i na nov život vrate. Gdje je vezilja, koja u „staroj slavi“ umije naći njezinu ornamentalno-epsku stranu, koja nam umije dozvati u pamet, kako je velik i poetičan dobri hrvatski i srpski narod u svome dekorativizmu, tamo je ručni posao vanredno lijep. Pa i što se slikovitosti tiče, naime kombinacije boja, mogu nam stari narodni ručnici, stare kape, ćilimovi, pregače i maramice služiti uzorom za modernu izradu. Bez da u starim radovima ima podražavanja, stvarala je stara narodna vezilja iz elemenata svoga doba ukusne vezilačke umjetnine, kojima se i danas divimo. Ona je u svoj posao udahnjivala svu nježnost slavenske duše svoje.

Kako je nježna sevdalinka o narodnoj maramici iz naših krajeva:

Bajram ide, bajramu¹ se nadam
Na bajram ću bajramluk dobiti:
Draga će mi čevru² darovati
Tkanu svilom svojih osjećaja,
A vezenu zlatom uzdisaja,
Nakićenu u srca milosti:
Ko je nosi, nek se njom ponosi!

Sarajevo (novija nar. pjesma.)

Žalosno je, što je skoro i nestalo stare djevojačke bezazlene poezije o ljubavi i ljubavnom razgovoru prigodom svatova i o drugim slavama. A bez poezije kako je pusto na svijetu! Običaj davanja marama i ručnika svatovskim gostima vrlo je star i u starih Slavena. Kad se udaje Aksena, poljačka kneginjica iz XIV. vijeka, onda u crkvi svatovi pjevaju svatovske pjesme, a „starosta swadziebni“ (stari svat) u ime „mlade“ („panna mloda“) dijeli prisutnima na uspomenu toga dana „reczniki przedziwnej biatošci“ (ručnike prečiste bjeline). I danas je tamo u običaju (osobito na Litvi), da seljanka čitavu godinu prije svatova tka ručnike, koje na svatove dijeli rodbini i prijateljima³. Isti dakle

¹ Bajram = najveći praznik, bajramluk = dar o prazniku.

² Čevra ili maramica ili jagluk, ručnik, štedar.

³ Bernatowicz: *Čorka Lezdejki*. Str. 144. — Tarnow. (Iza dolaska svatova iz hrama, dočekala bi majka kćer sa vretenom u ruci. To bijaše običaj još u poganskih Slavena, pa se ušćuvao do danas u nekim krajevima. Tako je i knjeginja Olgierdova, majka slavnoga Jagela dočekala kćer svoju. Tako dočekivaju i danas Poljaci, Česi, Malorusi, a i mnogi južni Slaveni svoje mlade nevjeste.“ Srbi steru čisto platno ili šarene ćilime pred nju, Ličani joj pruže bijela marama, Istrani žešnicu, Bosanci čevre.

običaji, koje i danas imamo i u Hrvatskoj, Srbiji, Dalmaciji, Herceg-Bosni i u Bugarskoj.

Crnogorac goste vezom svojih vezilja časti, što bolje može. Kad u jutru gost ustane, „jedno žensko donese mu obuću” te se obuje, zatim donese mu vode i u b r u s a c, te se umije . . .” Red je, da se prije i poslije večere umiju ruke, pa žene dvore i raznose ubrusce. (Dr. Sima Trojanović: Srpski narod, prevedeno i na englesko izdanje „Servia” od A. Steda.)

Vezovi, tkanine, „ruho” to je najmilija briga naše mile hrvatske mome. Što je više u koje toga blaga, to se ona više diči, gizda i hvališe. Sto i sto puta vidimo to iz naših lijepih narodnih pjesama :

Govorila veziljica Mara :
„A borami, Misirlija Jovo,
Ja se brinem ruhom tananijem,
U mene se d o t r i ruha kupe :
Jedno kupi mila majka moja,
Drugo kupi materina majka,
Treće kupim ja sebi djevojka
Što 'no kupi materina majka,
Ono Jovo kumu i djeveru,
Što 'no kupi mila majka moja,
Ono Jovo tvojoj porodbi,
Što 'no kupim ja sebi, djevojka.
Ono Jovo ja i ti nositi !

(Sarajčice, Bos. Vila, br. 4. g. 1908.)

U „ruhu” jedno od najodličnijih mjesta zauzimlje d e k o r a t i v n i r u č n i k. Udavača Ljuba Mikićeva iz Ključa u Bosni imala je n. pr. u svome „ruhu” šezdeset i dva ručnika lijepo vezena, a skupljala i vezla je ipak još i dalje. Ovaj veliki broj lijepo vezenih predmeta karakterizuje narodnu želju za ljepotom i narodnu estetiku posve jasno. Ljuba nije bila iz vrlo bogate kuće ali iz zgodne gazdinske”.

IV.

Na dan žetve izabrale bi djevice u poganskih starih Slovena „najljepšu”, da ponese žrtvu boginji Vajžganti (Litva) i da joj zahvali za ovogodišnje predivo. Opletu vijenac lana, koji je svjež u cvatu i dadu ga „najljepšoj”. Onda ju odvedu na njivu, gdje je rasao najljepši lan. Tu ju zaodjenu i nakite za ovu ceremoniju zasebice i postave ju na tronogu od hrasta. Glavu joj kiti vijenac od lana, a njedra su joj puna svježe pečenog kruha. Djevice počnu pjevati oko nje, a ona onda stane na jednu nogu i drži u ljevici komad lipove kore, a u desnici čašu pića i stojeći tako pobožno pjeva : „Oj dobra Vajžganto ! Digni nam lan tako na visoko, ko što sam

ja sada visoka. Daj čiste rose i jasno sunce za platna, kada se bijele, a ne dozvoli nikada, da nas stigne sramota, da neodjevne moramo hodati !” Zatim pije malo pića, a ostatak sasje na njivu. Stojeći svejednako na jednoj nozi, tri puta ponovi molitvu i baca uz to kruh iz njedara na čast boginje, kojoj se slava slavi. Na to djevice vode kolo oko nje i pjevaju : „Vadite vretena, vadite preslicę i postavljajte stanove ! Vajžganta će nam pomoći, jer joj je najljepša djevica žrtvu našu žrtvovala ! Vadite vretena, vadite preslice i postavljajte stanove !” Napokon sve djevice dadu ruke „najljepšoj” i s njome vode kolo još dugo i dugo. — Svršetak te žrtve bude čast, koju blaguju na novim vezanim ručnicima, prostrtim po svježem sijenu. — U ono davno doba bijahu pod jesen obično i svatovi baš kao i danas u nas, što se svijet ženi o jeseni, kada narod pjeva „blago meni !” Kad bi se djevojke vraćale sa polja iznenadio bi mnogu na vratima bijeli ručnik, ovješten poput zastave : znak, da su prosci u blizini. (Naruszewicz : Mitologia slo-wianska).

Lan, konoplja i vuna svima su Slovenima i danas svete stvari, pa oni ne će dozvoliti ni da im mrvica od toga propane. Stare udovice i djeca idu kroz šumu, gdje su prolazile ovce, pa kupe po trnju one mrvice vune, što su ovce tuda izgubile i od toga predu vunene kapice ili čarape, koje trebaju bolesnicima ili za bajanje i čaranje narodno. Izradjivanjem konoplje bave se čak i isti slovenski Cigani. „U Vranjskoj Banji ima 65 kuća muhamedanskih Cigana i 5 kuća Gorgovaca. Oni se bave isključivo izradjivanjem konoplje. Malo imućniji kupuju konoplju i iz okolnih sela od seljaka, pa je poslije preradjuju i kao gotovu prodaju”. (Dr. Tihomir Gjorjević : Vera, način života i zanimanje Cigana u kraljev. Srbije, g. 1908.). Cigani, koji inače ne vole ovakav rad, prigrliše ga ovdje, samo da time omile našem svijetu, medju kojim žive.

I tkalački stan pazi naš narod svuda kao kućnu svetinju. Ovu pažnju lijepo je opisao mnogi naš stariji vidjeniji književnik i pjesnik, a i danas to čine rado. Stari djed ili baka vazda su oko mlade snaše, kada ona tkaje, a noćni satovi tkanja (od 12 do zore) njima su satovi tihe pobožnosti, pieteta i mile poezije. Kada kuća gori, snaša samo misli na stan, a kada redar dodje da odnese i s t a n sa ostalim egzekovanim stvarima, snaša pada mrtva od muke, gledajući to.

Tako je djevojci i djerdjev (stanić) mila uspomena kroz sav život . . . Kao što su vezovi predmet nježnosti i radosti, tako su kadkad i predmet suza,

očaja i ljute boli. Zbog jagluka kune drugarica svojoj drugarici vlastitu kćer, koja joj ga ote :

Kona, konu preko vode zvala :
„Kono moja ! da ti jade kažem :
Pogibe mi jagluk iz sanduka
Poznadoh ga u Ahmeta tvoga
Iskah mu ga, da ga vidim Kono !
Ne dade ga meni ni vidjeti,
Već ga savi te u njedra metnu,
Dala mu ga Božja o t p a d n i c a
Moja šćerca a njegova draga !

Nevjernom dragome obećaje cura za vjenčanje poslati „kletvene zle darove“ :

Svilen jagluk svilene mu grane
Svile ti se oko grla guje !
I još dragi dva crna jagluka
Od crnoga tanka burundžuka,
Da u jadu brojiš crne dane.

Kao što može sve dobro i sva sreća doći od veza, tako može bome baš i kletva doći putem vezova, ako vezilja to hoće, pa u svoj vez ulije dah crne mržnje.

Majka kune kćer, jer veze u nedjelju, a to nije dobro :

Veza veza griješna djevojka,
Veza veza u nedjelju svetu,
Veza veza Boga ne molila
Ona veza, a majka ju klela :
„Ne vez' veska, moja šćeri draga !
Majka klela te šćercu uklela,
Te Bog posla dva svoja andjela,
Pa govore lijepoj djevojci :

N vez' platno. lijepa djevojko !
Ne vez' veska u svetu nedjelju
E je tebe ruho azurano (pripravljeno,
gotovo).

Nalik je ovoj i ova pjesma, gdje zla i naopaka maćeha kune svoju vezilju-pastorku i zavidi joj lijepe vezove, koje radi :

Kad to čula lijepa djevojka
Djerdjevom je o tle udarila
Pa govori ljutitoj maćehi :
„Klela si me i uklela mene
Men' je moje ruho azurano
Azurano pod crnom zemljicom
Nego, majko, daćeš mi za dušu
Ponajljepšu od svile košulju
U tu ćeš me ukopati, majko !
Onu drugu zlatom izvezenu
Darovaćeš mojoj drugarici
Koja me je naučila vesti
A sve drugo pusto ruho moje
Darovaćeš sirotam' djevojkam'
N e k m i d u š i i z m o l e p r o š t e n j e !

Narodni je vez dakle tako pun čarobne snage, da čak „duši može izmoliti proštenje !“ Dobra li je duša naroda, koji je ovako pun čiste vjere i ljubavi za svoje narodne svetinje ! Kako bi bilo dobro i lijepo, da možemo bar pola te ljubavi osjećati i mi moderne Hrvatice i Srkinje ! Da ljubav ta, trajno ugrije srca naša i kroz varavu akustiku političkog partizanskog larmanja, da slušamo tople njezine zvukove — zvukove čiste ljubavi domovinske !

GJURO KALIK :

PRILOG JEDNOLIČNOM NAZIVLJU ŽENSKIH RUČNIH RADNJA.¹

I.

Iz ruku našega ženska nijesu od uvijek ispadali ovakovi radovi kakvi danas. Do današnjega njihova oblika doveo je intelektualni razvitak, materijalna strana, saobraćaj s drugim narodima, vjera i drugo. Sve je to, a postupno izbacilo dosta toga počam iz onih najstarijih do današnjih naših ženskih radova, a

¹ Po mojem izvješću na VII. pokrajinskoj učiteljskoj skupštini. Preradjeno, pretiskano iz izdanja „Smotre Dalmatinske“.

unosilo u njih opet dosta novih. Dakako, da je to donijelo i dosta novih naziva, koji ne sliše našem jeziku. Tako n. pr. romanskih naziva dosta je čuti uz Primorje, dosta turskih do Bosne i Hercegovine ; ponešto i jednih i drugih po sredini naše zemlje, a za isti rad dosta je i naših. Ovoj mojoj radnji svrha je, da na temelju narodnih pjesama i živog pučkog govora nadjem prave nazive ženskih radova u glavnim krajevima naše zemlje za cjeline i za pojedinosti, te, po mogućnosti, od svih odabрати najprikladnije.